

הרב מאיר נהוראי

תרומתם של ראשי הישיבה לעיצובם של רבני קהילות

א. מבוא

הזיקה בין הישיבה לקהילה עברה תמורות רבות במהלך הדורות. בעבר, עולם הישיבות היה קשור לקהילה באופן הדוק: מחד, הקהילה תרמה לחיזוקה ולהתבססותה הכלכלית של הישיבה; ומאידך, בישיבה היו נושאים ונותנים בבעיות ובשאלות חברתיות הקשורות לקהילה, כגון הלכות שכנים, מיסוי ועוד. מלבד זאת, בני הקהילה היו שותפים בסיומי מסכת שנערכו בתוך הישיבה עצמה. ניתן לומר כי בעבר הלב המרכזי של הקהילה הייתה הישיבה.

אולם בדורות האחרונים ניתן להבחין בניתוק שהתגלע בין העולם הישיבתי לבין הקהילה. אומנם בשנים האחרונות הוקמו גרעינים תורניים המבקשים להתבסס בתוך הקהילה ולהשפיע עליה, אבל חלקם עדיין מסתגרים בתוך עצמם והשפעתם על הקהילה היא מינורית.¹

במאמר זה ננסה לעסוק בזווית נוספת הקשורה ליחס שבין הישיבה לקהילה. ניתן לנסח זווית זו באמצעות השאלה הבאה: האם הישיבה, כמוסד גבוה ללימודי תורה, יכולה להכשיר את בוגריה לתפקד כרבנים בתוך קהילה המורכבת מגוונים שונים וממשפחות בעלי רקע דתי שונה?

באופן עקרוני, השהות בישיבה מעצבת תלמידי חכמים באמצעות הקניית שיטות ודרכי לימוד. לכן מי שלמד בישיבה והמשיך בהוראה בתוך העולם הישיבתי יכול לכאורה להגדיר את התרומה שקיבל מהישיבה ומראשיה בצורה מובהקת יותר מאשר רב הקהילה, שאומנם שהה בישיבה, למד הלכה והתפתח בתורה, אך לא רכש בה כלים להתמודדות עם קהילה. אולם למעשה מסתבר שהדבר אינו מדויק.

1. ראה מאמרו של פרופ' מרדכי ברויאר, בתוך: ניב המדרשיה טז-יז, עמ' 263-269.

כאחד מרבני קהילה שיצאו מבין כותלי הישיבה אוכל לומר, כי ראשי הישיבה חינכו אותנו גם כיצד להתבונן על הנעשה מחוץ לישיבה, הן מתוך שיעוריהם והן כתוצאה מהתבוננות בהנהגותיהם בתוך הישיבה. בכך אכן קיבלנו מהם הכשרה לעבודתנו כרבני קהילה.

למעשה, הרב אהרן ליכטנשטיין מעיד שאחד הדברים שגרמו לו לבחור להגיע דווקא לישיבת הר עציין היה ייחודה בזיקתה לחברה:

[אחד הדברים שאפיינו את הישיבה הוא] הצורך לקשר ולגשר בין עולם בית המדרש לבין מה שמחוצה לו; ליצור את הקשר מבחינה מעשית בין התקופה שהתלמיד נמצא בין כתלי הישיבה ובין התקופה שלאחר מכן... נקודה זו לא היתה – ובמידה מסוימת איננה – כה פשוטה בעולמה של ישיבה, כיוון שהיא דורשת ממנה התמודדות כפולה: מצד אחד התמודדות עם רש"י ותוספות, עם ה'קצות' וה'נתיבות', ומצד שני להיות קשוב ורגיש לבעיות חברתיות, לפן הרוחני ולפן המעשי שבהן. כל אלה הם נחלת הישיבה ומורשתה, ואותם חרתה על דגלה מיום הקמתה. (הודאה לשעבר ותפילה לעתיד לבוא, עלון שבות בוגרים יג)

בניגוד לישיבה שלנו, ברוב הישיבות עסקו באותן שנים בהוויות אביי ורבא ובלמוד תורה צר, ולא שוחחו על המתרחש מחוץ לכותלי הישיבה.

במאמר זה אנסה לעמוד על התרומה שקיבלתי מהישיבה לעבודתי כרב קהילה, הן מהנהגות של ראשי הישיבה והן מדבריהם ומשיחותיהם במהלך לימודי.

ב. הרב כ'עובד סוציאלי' בתוך הקהילה

בעבר, תפקידו של הרב היה בעיקר ארגון החיים הדתיים בתוך הקהילה: הקמת מערכת חינוך תורנית, פסיקת הלכה, שיעורים ודרשות. אולם בתקופה המודרנית התעוררה ציפייה מהרב שיהיה מעורב גם בבעיות חברתיות ושיתפקד כמעין 'עובד סוציאלי' בקהילתו. עבודה מסוג כזה אינה מצטמצמת לחלון זמן מסוים, אינה נראית לעין ובדרך כלל פחות מוערכת מאשר העברת שיעור או דרשה לציבור הרחב. סיבות אלו עלולות לגרום לשחיקה במוטיבציה של הרב להיות אותו 'עובד סוציאלי' בתוך קהילתו.

נדמה שכל מי שלמד בישיבת הר-עציין שומר באמתחתו את הסיפור הבא שהרב עמיטל זצ"ל היה מספר ושלאורו חינוך אותנו:

כאשר באו התלמידים הראשונים לישיבה הם שאלו אותי: מהו ייחודה

של הישיבה? סיפרתי להם את הסיפור החסידי על בעל ה'תניא' שישב ולמד, חדר לפניו מחדר. נכדו, ה'צמח צדק', ישב בחדר האמצעי. בחדר החיצון היה תינוק בעריסה, שניעור לפתע משנתו והחל בוכה. בעל ה'צמח צדק' היה שקוע בלימודו עד כדי כך שלא שמע את בכיו של התינוק, ואילו בעל ה'תניא', שחדרו היה מרוחק יותר, שמע, הפסיק את לימודו ויצא להרגיע את התינוק. משסיים, החזירו למקומו, עבר דרך חדרו של ה'צמח צדק' ואמר לו: כשלומדים תורה ולא שומעים את בכיו של המשווע לעזרה, משהו פגום בלימוד.

(לשמוע קול בכיו של תינוק, עלון-שבות בוגרים א, עמ' 83)

באמצעות סיפור זה הטמיע בתוכנו הרב עמיטל את הרגישות לציבור. כלומר, לא ייתכן שרב ימשיך ללמוד ולהעביר שיעורים בזמן שאחד מבני קהילתו סובל וזקוק לעזרה. כיוון שמסר זה הופנם, החשש שמא הלימוד פגום מלווה אותנו בעבודתנו כרבני קהילה, וכך המוטיבציה לשמוע את מצוקותיו של האחר אינה נשחקת.

אולם לא מדובר בסיפור בעלמא שהרב הזכיר בדרשותיו. המסר העולה ממנו בא לידי ביטוי בפועל במסירותם של ראשי הישיבה למען הישיבה ותלמידיה. ראשי הישיבה ישבו שעות רבות בבית המדרש, והיו זמינים על מנת לשרת את התלמידים ולהיות לעצה בעת הצורך. זמינות זו הייתה דוגמה אישית למה שנדרש מכל אחד האוחז בתפקיד ציבורי, ובמיוחד בעבודה קהילתית. ככל שחולפות השנים אני לומד להעריך יותר את זמינותם של ראשי הישיבה אלינו כשלמדתי בישיבה, במיוחד לאור העובדה שמצב בו ראש ישיבה מבלה שעות רבות בלימוד בבית המדרש אינו מובן מאליו בימינו.

ג. דעת תורה ופסיקה בסוגיות ציבוריות

הרב עמיטל הזהיר אותנו פעמים רבות מפני החדרת עניינים פוליטיים או שאלות של 'דעת תורה' לתוך התחום ההלכתי:

יש להיזהר מהכנסת השקפות פוליטיות לתוך מעטפת הלכתית, שיש בה משום הטעיית הציבור העומד נבוכ מול פסק שכזה.

(דעה פוליטית במעטפת הלכתית, מימד 5, עמ' 7)²

היום זה הפך להיות מובן מאליו. גם חלק מאנשי הצינונות הדתית, החשים רגשי נחיתות, תרים אחרי 'דעת תורה'. אולם, במקורות -

2. עיין עוד: הרב יהודה לוי עמיחי, תחומין יא, עמ' 24-30; הרב ח' שלמה שאנן, תחומין יב, עמ' 171-177.

ברמב"ם, ב'שולחן ערוך' ובשאר פוסקים - אין כל הד לכך שבתחומים שאינם הלכתיים יש לשאול 'שאלת חכם'!
(דעת תורה' מן התורה מניין?, עלון-שבות יב, עמ' 100)

ובהתייחסות נוספת:

במקום בו נולדתי וחייתי, עד גיל שמונה לא שמענו מעולם על מונח כמו 'דעת תורה'. כמובן, בשאלות הלכה היו פונים לרב. לא אחת היה הרב זועק חמס ומשמיע קולו גם בשאלות מוסריות. אבל תפיסה שלפיה כל ענייני הקהל נחתכים על פי הרב? לא היה כדבר הזה. זו תופעה חדשה.³ (שם)

הרב עמיטל הסתייג ממעורבות יתירה של הרב בשאלות שאינן הלכתיות גם בשל העובדה שבכך אנו הופכים להיות חסרי ביטחון עצמי:

הציבור הציוני-דתי איבד את ביטחונו העצמי באורח חיו. חלק מביע זאת באמצעות שאלותיו, אך במקביל יש רבים שאינם שואלים. אלו ואלו משדרים חוסר ביטחון. הדבר מביא לכך שבני הנוער נוהרים למי שיש לו תשובה לכל שאלה.

(תנו לתורה לנצח, עלון-שבות בוגרים יח, עמ' 11)

הימנעות מהבעת דעה נחרצת בסוגיות המכונות 'דעת תורה' ראויה להערכה מיוחדת לאור המצב המצוי כיום, בו ראשי ישיבות אינם נמנעים מלהתבטא בעניינים כאלו. ראש ישיבה מוערך על ידי תלמידיו המבקשים לשתות בצמא את דבריו, וכוחו ומעמדו עלולים לגרום לו להתבטא גם בתחומים שהוא אינו מתמחה בהם.

אולם בעוד שראש ישיבה המתבטא בתחומים שאינם הלכתיים אינו גורם נזק למעמדו ולהשפעתו, הרי שרב קהילה שיתבטא בנושאים אלו עלול להזיק למעמדו הציבורי כדמות משפיעה. קיים חשש כי התערבות בסוגיות 'טעונות' שאינן הלכתיות עלולה לגרום למצב שחלק מבני הקהילה לא יחפוץ לשמוע את הרב גם בשאלות הלכתיות צרופות או בשיעורי תורה. מלבד זאת, ככל שהישוב הוא קהילתי יותר, כך יש לו מוסדות האחראים על טיפול בבעיות חברתיות או כאלו שאינן הלכתיות, ואין צורך שהרב יתבטא בהן.

אם כן, דרכו החינוכית של הרב עמיטל, שדגלה בהימנעות מהתבטאות בנושאים שאינם הלכתיים, מסלקת מוקשים בעבודתנו הציבורית כרבני קהילות.

3. בנושא דעת תורה ראה דבריו של מו"ר אהרן ליכטנשטיין: נחפשה דרכנו ונחקורה, עלון-שבות בוגרים ת, עמ' 25. בסוגיה זו דעתם של ראשי הישיבה היא זהה.

ד. מעורבותו של הרב בקרב בני קהילתו

סיפור נוסף אותו נהג הרב עמיטל לספר פעמים רבות הוא על רבי משה מקוברין, שהיה נוהג לבקר מדי פעם רבנים וצדיקים ולעמוד על עבודת ה' שלהם. וכך סיפר:

פעם אחת הגיע רבי משה למקומו של האדמו"ר רבי ישראל מאפטא בערב שבת, והתבונן בהכנותיו לקראת שבת. כשהסתיימו ההכנות, נכנס האדמו"ר לבית המדרש והתחיל לקרוא את שיר השירים בהתלהבות ובדבקות, ורבי משה לא ידע את נפשו מרוב התפעלות. לפתע נפתחה הדלת, וריח חריף של רפת חדר לבית המדרש. יהודי רפתן ניגש אל האדמו"ר וצעק: רבי! הפרה, הפרה! האדמו"ר הפסיק את אמירת שיר השירים, ושאל את היהודי הרפתן למבוקשו. סיפר לו הרפתן שפרתו צריכה להמליט, ויש לה קשיים בהמלטה, ואם היא תמות תיפסק פרנסתו חלילה. הרגיע אותו האדמו"ר, שלח אותו לגוי שהיה ידוע כרופא בהמות, ואף בירך אותו שפרתו תמליט בשלום. והנה, רבי משה מקוברין שצפה בכל הנעשה הוטרד מאוד ממה שראו עיניו. אמנם יש לקרב יהודים פשוטים, אולם הרי כל השירים קודש, ושיר השירים קודש קודשים! כיצד ניתן להפסיק את אמירת שיר השירים בגלל פרה? חיכה רבי משה עד לאחר סעודת השבת וה'טיש', והקשה: האם אין גבול ליחס ליהודים פשוטים? השיב לו האדמו"ר: האם שמעת מה צעק אליי היהודי? כן, השיב לו רבי משה, הוא צעק: הפרה, הפרה! אמר לו הרבי: אם כן, לא הקשבת טוב. היהודי הזה צעק: רבי, אני כל כך כלום, אנא קרב אותי אליך! אכן, לא זה מה שהיהודי צעק, אך זה מה שהוא שידר. היהודי הפשוט חיפש את קרבת הרבי, ועל מה יוכל לדבר אתו? האפשרות היחידה שהייתה לו ליצור קשר עם הרבי היא באמצעות עיסוק בצורכי היומיום שלו. אך המילים הללו שידרו מסר מעבר למה שנאמר. (והארץ נתן לבני אדם, עמ' 128)

סיפור זה מחנך לשתי נקודות מרכזיות. ראשית, ההכרח שהרב יהיה קשוב לכל אחד מבני הקהילה בשפתו. השיח המתקיים בין הרב לאחד מבני קהילתו בתחום עיסוקו יכול לקרב את אותו אדם לרב ולחזק את מערכת הקשרים ביניהם.

שנית, המוטיבציה שאמורה להנחות את הרב היא למצוא פיתרון הלכתי לשאלות הקשורות לעיסוקם של בני הקהילה, גם אם ימצא עצמו בודד ואף מותקף על ידי חבריו הרבנים. נקודה זו באה לידי ביטוי בסיפור בכך שהרב התיר את ההמלטה על ידי וטרניר גוי.

המוטיבציה לחיפוש קולא נובעת כמובן מההזדהות עם השואל ועם עיסוקו. נדגים נקודה זו באמצעות תשובת הרב קוק ביחס לייצור שמן שומשום כשר לפסח. בתקופה בה חי הרב היו האנשים דלים וחסרי אמצעים, והחקלאים נאבקו לפרנסתם. הרב קוק הזדהה עם המתיישבים ועם קשייהם, ותמיכתו בבנייה של ארץ ישראל השפיעה על פסיקתו. ברור שהראי"ה לא התיר דבר שהוא 'איסור מוחלט', אבל בעקבות ברור הנושא מכל צדדיו הוא הצליח למצוא קולא רלוונטית לשאלה. מן הסתם, חשיבות בנין ארץ ישראל לא נלקחה כשיקול משמעותי אצל עמיתיו החרדים בהקשר לשאלת השמן בפסח, ולכן הרב נדרש לגלות עצמאות ולהיות לפה לאותם חקלאים:

העיקר אומר לכבוד מעלת תורתם, שראוי לנו להחזיק כל דבר שנעשה בתיקון הישוב ההולך ונבנה בימינו בחסדי השי"ת. ובזה שיצא בכשרות מין זה החדש של שמן שומשמין המשומר, יתחזקו ידי המתעסק בהמכונה החדשה ויהיה לו ריוח שיוכל לנהל את העסק שלו, ועל ידי זה יראו עוד אנשים שהענינים המתיילדים בארץ הקודש לטובת בנינה מוצאים חיזוק מצד רבנים ובתי-דינים, ויהיו דברי תלמידי חכמים נשמעים יותר ויתקדש על ידי זה שם שמים. ואם היה ח"ו שום נדנוד של איסור בדבר, חלילה לי לבקש להקל משום תקון הישוב, אבל בדבר, שהוא רק קצת דיוק בענין של מנהג, שראיות בצורות חזקות וסברות ישרות כולן עומדות כחומה להחזיק את ההיתר, למה זה נכבד על מישבי ארץ הקודש ונאסור! (שו"ת אורח משפט, סימן קיא)

גם בשמיטה האחרונה (תשס"ח) הייתה מחלוקת בציבור הדתי בדבר מעמדו של היתר המכירה. תפיסותיהם של הרבנים נבעו גם מתפקידם בקהילות, וסביר להניח שרב של קהילה שבתוכה חיים חקלאים יתייחס להיתר המכירה באופן שונה מעמיתו הגר בעיר.⁴ פעמים ימצא עצמו רב קהילה כזה בודד במערכה במהלך שנת השמיטה, משום שהוא זה שיידרש בסופו של דבר לפסוק פסיקות אמיצות לבני קהילתו שעובדים בשדות. אולם במצב בו הרבנות הראשית שותקת, רב קהילה יידרש לפסיקה גם אם היא לא תהיה פופולארית בין עמיתיו הרבנים. מובן שצורך זה דורש מהרב עיון מעמיק בסוגיות הרלוונטיות.

את הכוח לעמוד במשימה זו יכולים רבני קהילה יוצאי הישיבה לשאוב מראשי הישיבה מו"ר הרבנים עמיטל וליכטנשטיין, שהתבטאו פעמים רבות בנושאים

4. ראה בגיליונות צהר כח-ל את הפולמוס אודות היתר המכירה בין הרב זאב ויטמן (רב תנובה), הרב יואל פרידמן (מכון תורה והארץ) לביני.

העומדים על הפרק אף ששיטתם לא הייתה פופולארית בציבור ובקרב חלק גדול מהרבנים. כתלמידים המשמשים בהוראה, משתדלים אנו להמשיך את דרכם הלכה למעשה.

זאת ועוד, זכינו ללמוד בישיבה שראשיה הם מגדולי הדור. ההיקף התורני והידע העצום שלהם הן בלמדנות והן בפסיקת הלכה השפיעו עלינו רבות. היתה זו זכות גדולה להיות מתלמידיהם של רבנים כאלה. ניתן היה לדבר עם ראשי הישיבה בכל נושא הלכתי, פשוט או מורכב, מכל חלקי השולחן ערוך. בעיקר בימינו, בדור בו הרבה מהתלמידים הצעירים אינם יודעים להבחין בין תלמיד חכם גדול לבין תלמיד חכם רגיל, אין זה מובן מאליו.

ה. על הזהירות בפסיקת הלכה לציבור

אחד מתפקידיו המרכזיים של רב הקהילה הוא פסיקת הלכה. פעמים שהרב נדרש לענות לשאלה פרטית שעליה נשאל על ידי אחד מבני קהילתו, ופעמים שהוא נדרש להציף נושא הלכתי מסוים באמצעות מתן שיעורים או הפצת דף הלכה, המפרט את ההלכה ואת מרכיביה השונים.

תהליך הפסיקה בשאלה שהתעוררה בעקבות שאלה של אחד מבני הקהילה הוא פשוט יותר – השואל מכיר בסמכותו של הרב, שאלמלא כן לא היה ניגש לשואל, וגם הרב מכיר היטב את השואל. לעומת זאת, כאשר הרב הוא היוזם לפרסם את פסק ההלכה בקרב בני קהילתו, עליו לזכור שהקהילה לא שאלה אותו שאלה זו. גם אם מעטים מבני הקהילה אכן בקשו שהרב יפרסם פסק הלכה, עדיין רבים מהם לא ציפו לפרסומה. יתכן שחלק מבני הקהילה כלל לא מעוניינים לשמוע לרב, או לפחות מעדיפים שהרב לא יפרסם את פסיקתו.

לכן, במקרה שהרב בוחר לפרסם ביוזמתו פסק הלכה הוא נדרש לרגישות גבוהה יותר. עליו להיות מודע לאחריות הגדולה המוטלת עליו, שמא פסיקתו תרחיק במקום לקרב. מלבד זאת, פרסום ההלכה ברבים משנה את מעמדו של השומע שאינו נוהג כראוי משוגג למזיד, וידוע הכלל: "מוטב שיהיו שוגגים ולא מזידיים" (בבלי, ביצה ל ע"א).

הרגישות הנדרשת מהרב גבוהה במיוחד בקהילות כגון קיבוצים או מושבים שיתופיים, בהם הרב נדרש לעתים לפרסם פסקי הלכה בתחומים ציבוריים של תעשייה או חקלאות השייכים לכלל הקהילה. יש החושבים שהפסיקה בסוגיות אלה אינה מצויה בתחומו של הרב. לדידם, מקומו של הרב הוא בתחומים השייכים לבית הכנסת ולא לסוגיות הקשורות לתחומים הכלכליים של המקום, במיוחד

כאשר הפסיקה יכולה להשפיע על רווחים או הפסדים כספיים. במקרים כאלו הרגישות הנדרשת מהרב גבוהה עוד יותר.

בהמשך התשובה שהובאה לעיל בנוגע לכשרותו של שמן שומשומין בפסח, חושף הרב קוק את מניעיו במתן פסק זה, ובאופן יוצא דופן פורס את משנתו בעניין פסיקת הלכה. הרב קוק מדגיש את הצורך הגדול ליצור אמון בין הציבור לרבניו, ומציין כי על הרב להיות מודע לכך שהציות אליו אינו מובן מאליו:

כשיראו העם כולו שמה שהוא מותר אנחנו מתירים, אז יאמינו ביותר שכל מה שאנו אוסרים הוא מפני שכך הוא דין תורה או מנהג ישראל, שהוא גם כן תורה. אבל אם נאסור, אפילו דברים הבאים על ידי המצאה חדשה שלא היה מעולם כלל, יאמרו שהרבנים חפצים להחמיר מלבם ואינם חסים על הצבור, ובזה יש נתינת יד לפרצות גדולות, ד' ישמרנו.

הראי"ה שולל את הסברה שאם הרב יתיר בכל מקום בו הוא יכול הוא יגרום נזק למעמדה של ההלכה ואנשים יקלו ראש גם באיסורים. להפך, אם נאסור את המותר עלול הציבור שלא להקשיב לרבניו. אומנם ישנן קהילות בהן נאמר כאשר הרב מקל: "זו קולא שאין הציבור יכול לעמוד בה"; אולם במרבית הקהילות, המורכבות מבעלי בתים רגילים, צריכים להיזהר מתוספת חומרות שאין הציבור יכול לעמוד בהן.

לרוב, בתקופת החגים, רב הקהילה יוזם את הפצת ההלכה בקרב בני קהילתו במסגרת שיעורים או בכתיבה. ההלכה מופנית לכלל הקהילה, ולכן חשוב לדייק בניסוחה ולשקול את התשובה מזוויתיה השונות בהתאם למגוון האנשים החיים בקהילה, מנהגיהם ורמתם הדתית.⁵

אחת המתנות הגדולות שקיבלנו מראשי הישיבה בהקשר זה היא היכולת להתבונן על העולם מתוך ראייה מורכבת. אמנם בהלכה אנו נדרשים לפסוק ולחתוך, אבל אסור לוותר על התהליך שברובו הוא מורכב. הזהירות שמאפיינת את הרב ליכטנשטיין יחד עם ההיכרות המעמיקה של הרב עמיטל עם בעלי בתים (בקהילת גבעת מרדכי), הביאו אותנו להיות מורכבים יותר ועמוקים יותר בפסיקת ההלכה, ובכך אפשרו לנו רבותינו להתאימה לקהילה.⁶

5. ייתכן שכאשר כותבים דף הלכה לקהילה מגוונת יש לציין בהלכות מסוימות שיש מנהגים שונים ולא להכריע. כמו כן, אני נוהג לכתוב מראי מקומות והערות שוליים (מעין הסגנון והצורה המצויים בספר שמירת שבת כהלכתה), כך שתלמידי חכמים יוכלו להעמיק בהערות השוליים ואילו השאר יסתפקו בקריאה שטחית יותר שתאפשר להם לדעת את השורה התחתונה בלבד.

6. המורכבות הזו קיימת אף בדילמה האם לפרסם בציבור פסקי הלכה שונים. פרסום ההלכה ברבים

ו. רבנים אינם מלאכים, הם אנשי משפחה

אחד הזיכרונות שמלווים אותי מתקופת הלימודים בישיבה הוא תפקודם של ראשי הישיבה כאנשי משפחה ויכולתם המרשימה לשלב בין עבודתם הציבורית למשפחתם. הרב ליכטנשטיין הקפיד ללמוד בחברותא עם כל אחד מילדיו, נכח במסיבות הגן של נכדיו וכמובן קשה לשכוח את הטיפול המסור שהעניק לאביו ז"ל. בדומה לו, גם משפחתו של הרב עמיטל עמדה בראש סדר העדיפויות שלו. ראוי לציין גם את השותפות המלאה בין ראשי הישיבה לנשותיהם, וכן את המסירות הגדולה של נשותיהם לשהות בישיבה אחת לשתי שבתות.

כיום, כאשר חלקנו רבנים, ראשי ישיבות או רמ"ם, יודעים אנו להעריך דברים אלו ולדעת שאין הם מובנים מאליהם. פעמים ישנה נטייה בעבודתנו הציבורית להזניח את משפחתנו, ועליי להודות שבכל פעם שהאיזון בין המשפחה לעבודה הציבורית מופר, עולה דמות דיוקנם של ראשי הישיבה ומזכירה לי מחדש את סדר העדיפויות הנכון.

ז. סיכום

ראשי הישיבה חינכו אותנו בכל עת לבצע משימה כפולה בתוך כותלי הישיבה: מצד אחד להמשיך את מסורת הלימוד, את רצף הדורות ואת שלשלת מסירת תורה שבעל פה, ומצד שני להיות חשופים לרוחות המנשבות בחוץ. בתוך הישיבה נשמעו מסרים לאומיים, ציונים והשקפתיים שלא בהכרח תרמו לתלמידים בעת ששהו בתוך הישיבה, אולם מי שביקש לצאת לאחר מספר שנים מהישיבה ולפעול בתוך הקהילות בחוץ, מצא את עצמו משתמש בכלים שקיבל מראשי הישיבה וממוריה. בכל עת חונקנו על רגישות תמידית לסביבה – לשמוע קול בכיו של תינוק. שמענו מסרים מורכבים, ומתוך כך למדנו לכבד באופן אמיתי את הדעות השונות. בעידן העכשווי קשה לבני הנוער הצעירים לקבל תפיסה מורכבת כזו. אנו מצויים בעידן שבו לכל דבר יש תשובה ברורה, והחובה שלנו כמחנכים היא להטמיע

הוא בגדר תוכחה, ואמרו חז"ל (בבלי, יבמות סה ע"ב): "ואמר רבי אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון: כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע". ומפרש שם הריטב"א: "פרוש: לרבים, אבל לחבירו עד הכאה". מכאן, שדרושה רמת זהירות גבוהה יותר לתוכחת הרבים ושיש לשקול היטב את פרסומה של ההלכה ברבים במסגרת כתיבה או דרשה בקהילה. כאשר מדובר בנושא הלכתי טעון העלול לייצר מתחים בתוך הקהילה, לפעמים יפה השתיקה. כשם שרב קהילה צריך לדעת אלו נושאים הלכתיים לעורר, כך הוא צריך לדעת אלו נושאים הלכתיים להימנע מהעלות.

בדור הבא את המורכבות הקיימת בהלכה ובכך להמשיך את הקו שקבלנו מראשי הישיבה.

שיטתו החינוכית של בית הלל, שבאה לידי ביטוי במשפט "לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת בין הבריות" (כלה רבתי ט, א), היא תנאי מרכזי בעבודה ציבורית. התרומה הגדולה של ראשי הישיבה שעודדו להגיע למימושה של תפיסה זו מאפשרת לבוגרים שפנו לתחומים של הנהגה ציבורית להנהיג את קהילותיהם בהתאם.